

Wij Smid

MINDEORD

I.

STIG IUUL

28. august 1907–28. maj 1969.

Tale i Videnskabernes Selskabs møde den 23. januar 1970.

Af **Aksel E. Christensen.**

Den 28. maj 1969 døde Stig Juul ganske pludseligt under et møde, som han ledede som formand for Carlsbergfondets direktion. Et hjerteslag havde gjort ende paa hans liv. Tidligere var han to gange blevet ramt af sygdom saa haardt, at hans liv havde været i den yderste fare, første gang i 1944 af polio, der medførte alvorlige og livsvarige eftervirkninger, anden gang i 1968 af en ondartet gulsot, som han paadrog sig i tilknytning til en Italiensrejse, da han repræsenterede Carlsbergfondet ved indvielsen af Det danske Institut i Rom. I kraft af sin viljestyrke og pligtfølelse vendte han begge gange tilbage til sine store arbejdsopgaver, om end han efter sin sidste sygdom maatte begrænse dem noget. Men allerede meget tidligt havde Stig Juul lært livets haarde vilkaar at kende – og at overvinde dem.

Stig Juul fødtes den 28. august 1907 i København, der altid forblev hans hjemsted. Han var søn af komponisten, kantor Asger Juul, der døde 1919 netop som han fra sin stilling ved Matthæus-kirken var forfremmet til domkantor i Roskilde, og moderen, af slægten Brask, sad som enke tilbage med fire børn, af hvilke den 11-aarige Stig var den ældste. Ved energisk indsats holdt moderen sin børneflokk samlet og formaaede tilmed at give dem alle en akademisk uddannelse. Som ældste søn følte Stig sig tidligt ansvarlig for sine yngre søskende, men disse familiepligter synes kun at have styrket den velbegavede drengs egen udvikling.

Stig optoges i Metropolitanskolen, mens den endnu havde sit fornemme domicil ved Frue Plads, og i dens forældede og over-

fyldte bygning opfattede han skolens lærere og skolens hele aand, under Karl Hudes rektorat, positivt, om end ikke uden kritik. I den klassisk-sproglige linie tilegnede han sig den dybtgaaende klassiske dannelse, som altid prægede ham, og som han stadig udviklede videre. I 1926 blev han student med en fornem udmærkelse. Mens den humanistiske side i hans personlighed saaledes havde været raadende i gymnasieaarene, fik nu hans praktiske sans overtaget, idet han valgte jura som studiefag ved universitetet, men i sin evne til at organisere og systematisere i uangribelig logisk sammenhæng besad han ogsaa gode forudsætninger for dette studium. Det er evident, at de to stærkt fremtrædende anlæg i hans personlighed, humanistens og juristens, allerede i opvæksten og i studieaarene var meget stærkt udviklede og samtidig allerede da harmonisk forenede.

I 1933 bestod Stig Iuul sin juridiske embedseksamen med et saa smukt cancelli-laud, at adgangen til justitsministeriet straks var ham sikret, men beslutningen om paa længere sigt at foretrække universitet og videnskab frem for en ministeriel karriere maa givetvis være fattet forinden, om ikke før saa i 1932, da han modtog universitetets guldmedalje. I 1934 knyttedes han til universitetet som manuudaktor, og snart efter fik han tildelt Hurtigkarls rejsestipendium, der muliggjorde frugtbare studieophold i England og Tyskland 1935–37. Ved hjemkomsten fra udlandet vendte han ikke tilbage til ministeriet, men opnaaede til gengæld fastere forbindelse til universitetet, først som lektor i retsvidenskab og derefter allerede i 1938 som docent med romerretten som særligt omraade. Efter Poul Johs. Jørgensens afgang gled han endelig i 1944 ganske selvfølgelig ind som sin lærers efterfølger i det retshistoriske professorat.

Allerede i besvarelsen af prisopgaven kommer Stig Iuuls forskerfysionomi klart til orde. Den stillede opgave i retsvidenskab for aaret 1931 angik den fideikommissariske substitution i dansk og fremmed ret. Efter sin ordlyd stillede der kun krav om en undersøgelse og vurdering af aktuelle juridiske problemer om afgrænsning og indplacering af familiefideikommisser og majorater i forhold til arvelov og testamentsret. Stig Iuuls besvarelse laa paa et højt juridisk plan. Den stillede opgave var ikke blot løst »paa fuldt tilfredsstillende maade«, som bedøm-

melsen konkluderede, men den var ogsaa besvaret med en større selvstændighed og i et videre perspektiv end krævet, og af særlig vigtighed er det, at man kan konstatere, at alle spørgsmaal konsekvent er placeret i deres retshistoriske sammenhæng. Med imponerende viden og alsidighed paaviste den unge forsker fideikommissets udspring af romerretten og det spanske majorats betydning for institutets videre udformning, han gav historisk forklaring paa dets variationer i de forskellige lande, især i England og i Sverige, og han fremstillede udførligt de danske lens og stamhuses historie som baggrund for de juridiske problemer omkring deres afløsning ved loven af 1919, ifølge grundlovens løfteparagraf, og den paafølgende højesteretsdom af 1920. De juridiske professorer tilkendegav, at afhandlingen kunne kvalificere til den juridiske doktorgrad, men Stig Iuul foretrak at publicere den uden grad; den udsendtes under titelen *Fideikommissarisk Substitution* i 1934. For doktorgraden ønskede han at udarbejde en ren retshistorisk afhandling efter eget valg.

Resultatet blev i 1940 doktorafhandlingen *Fællig og Hovedlod* med undertitlen *Studier over Formueforholdet mellem Ægtefæller i Tiden før Christian V's Danske Lov*, der i forskningsmæssig henseende er Stig Iuuls hovedværk. Dette modne og overlegne retshistoriske arbejde dokumenterer hans meget omfattende historiske og juridiske kundskaber, hans eminente evne til at læse og tolke vanskelige og dunkle tekster og ikke mindre til at indordne deres retssætninger i sammensatte systemer eller strukturer under stadig omformning. Man forstaar, at han har haft udbytte af sin udenlandsrejse, mere af de to semestre i München, hvor han studerede gammelgermansk retshistorie under Cl. v. Schwering, end af de sociologiske studier i London. I emne og problemstilling er afhandlingen imidlertid hjemlig. Det privatretslige emne er et tydeligt udtryk for hans personlige interesse, og problemstillingen har han fra sin danske lærer i retshistorien Poul Johs. Jørgensen, men han overgaar sin læremester i den tekniske udførelse.

Afhandlingen er et led i den opposition, som danske forskere af den foregaaende generation havde indledt mod den herskende tyske retshistoriske skole, der under H. Brunners og K. v. Amiras førerskab lærte, at de nordiske landskabslove var nedskrifter af meget gamle retssædvaner, som stod betydeligt nærmere den

fællesgermanske »urret«, som man søgte at rekonstruere, end de syd- og vestgermanske lovbøger fra Folkevandringstiden. I 1914 havde Erik Arup som den første dokumenteret, at denne opfattelse ikke kunde være almengyldig, idet han rent konkret viste, at ledingsbestemmelserne i Jyske lov var bestemt af samfundsstrukturens fortsatte omformning under Valdemarerne. Derefter havde Poul Johs. Jørgensen i en række afhandlinger siden 1922 kunnet afdække ældre og yngre lag i vore middelalderlige lovregler om manddrab og andre forbrydelser, og han havde derved mere principielt paavist, at strafferetten i de nordiske landskabslove tværtimod at være udtryk for urgammel sædvaneret aftegnede en fortsat indpasning af nye, fortrinsvis kirkelige forestillinger i en ældre struktur. Med Stig Iuuls ord havde han »ført den danske retshistoriske forskning ind i helt nye baner«, og i forlængelse af disse synspunkter havde Poul Gædeken i 1934 ved afhandlingen *Retsbrudet og Reaktionen derimod i gammel-dansk og germansk Ret* søgt at indpasse de nye opfattelser og resultater i en samlende teori om strafferettens plads i gammelgermansk retshistorie.

Stig Iuul fortsatte ikke denne principielle og teoretiserende linie, men gennemførte en slags kontrol paa teorien indenfor den mere udviklede og daarligere oplyste privatret. Stort set kunde hans analyser bekræfte erfaringerne fra strafferetten. Den kronologiske trinfølge udelukkede utvetydigt, at det danske middelalderlige formuefællesskab mellem ægtefæller og ligeledes formue-»fælliget« for familien kunde være levn af et oprindeligt slægtseje, endsiges være udsprunget af en fællesgermansk ordning. Tværtimod repræsenterede lovgivningen et særnordisk system med et formuefællesskab for familien i fortsat vækst. Bag vore ældste lovregler anes en struktur med vage normer for ejendomsretten, snarest et slags særeje, som familieoverhovedet raadede over med patriarkalsk myndighed. I tidens løb begrænsedes familiefaderens dispositionsret mere og mere, mens fællesformuens deliktansvar efterhaanden indskrænkedes til det enkelte familiemedlems personlige andel. Særlige retsinstituter, der især havde været paaberaabt som udprægede relikter, fremtræder ved Iuuls analyser som tydelige nydannelser under videreudformning; de er slægternes naturlige reaktioner mod en ny samfundsordning med farlige angreb paa formueværdierne. Det gælder

de stadig skærpede krav om, at arvejord skulde »lovbydes« paa tinge, saa der kunde sikres andre grene af slægten en absolut forkøbsret til forfædrenes besiddelser, og det gælder hovedlods-begrebet, der begrænsede den enkeltes dispositionsret over fælliget til hel eller halv hovedlod, hvad enten det drejede sig om sjælegaver til kirken, eller det gjaldt erstatning til skadelidte eller bøder til kongen.

I dette lærde værk viser Stig Iuuls selvstændighed sig mindre i dets problemstillinger og resultater end i dokumentationens form og konklusionernes karakter. Hans analyser er konkrete og underordnes ikke teoretiske betragtninger, og hans vurderinger er kun begrænset af hensynet til deres plads i logiske og funktionsmulige ordninger, ikke af et fast evolutionistisk system eller nogen anden ideologi. Et udpræget fremskridt er det ogsaa, at der i stor strækning dokumenteres med domme og andre dokumenter ved siden af lovreglerne, saaledes at Iuul allerede her kan vise, hvorledes de gamle lovregler langsomt lader sig indpasse i en ændret retsorden. For samfundshistorikeren kan afhandlingen nok virke noget formalistisk; han savner en fast forankring af retssystemet i den reale samfundsudvikling, mens Iuuls forsøg paa at forklare ændringerne samfundsmæssigt ofte bygger paa forældede opfat- telser, der ikke er løsgjort fra en evolutionistisk indstilling.

Som professor blev Stig Iuul hurtigt optaget af de mange hverv og opgaver, som saa let knyttes til en professorat; dem paatog han sig gerne, men de medførte samtidig, at mulighederne for at gennemføre personlige forskningsopgaver blev stærkt begrænsede. Det blev ikke muligt at udsende værker af samme omfang som disputatsen; men af en række mindre afhandlinger fremgaar det, at han nu søgte at samle sig om emner, hvor det personlige engagement var stærkere. Man sporer en stræben efter at beskrive og forklare den samlede retsorden i historisk sammenhæng, mere specielt at bestemme det eventuelle samvirke mellem lovgivning og domstolenes afgørelser og videre at vurdere forholdet mellem den samlede retspraksis og den juridiske teori i dens idehistoriske sammenhæng.

Stig Iuul havde de bedste forudsætninger for at løse en saadan opgave; han havde det i kraft af sine naturlige anlæg, men dertil ogsaa ud fra den indsigt han fik i kildestoffet. De vigtige

lovudgaver havde han fulgt paa nærmeste hold. Til udgaven af *Danmarks gamle Landskabslove* havde han bidraget med udgivelsen af *Den latinske Tekst af Jyske Lov med Knud Mikkelsens Glosser* (1945), hvor hans indsigt i romerretten og kendskab til middelalderlig retslære blev vel udnyttet, og sammen med Erik Kroman udgav han derefter *Danmarks gamle Love paa Nutidsdansk* (1945–48), hvortil han bl. a. skrev den mønstergyldige retshistoriske indledning. Siden udsendte han en revideret udgave af *Danske Lov* (1949), ligesom han blev tilsynsførende ved Erik Kromans udgave af *Danmarks gamle Købstadlovgivning* i 5 bind (1951–61). Samtidig arbejdede han gennem mange aar med planerne om et større udgiverarbejde af de private domssamlinger fra det 16. og 17. aarh., der i tiden forud for Danske Lov rummede normgivende responsa og kendelser fra domstolene og udgjorde et vigtigt supplement til landskabslovene. Endvidere var han siden 1952 tilsynsførende ved Kildeskriftselskabets udgivelse af Rettertingsdommene under Christian III (2 bd. 1959–69), og endelig efterfulgte han Poul Johs. Jørgensen som tilsynsførende ved Sprog- og Litteraturselskabets udgave af *Diplomatarium Danicum* og den tilsvarende række af oversættelser i *Danmarks Riges Breve*.

Den vigtigste afhandling fra disse studier er *Kodifikation eller kompilation?* med undertitelen *Christian V's Danske Lov paa baggrund af ældre ret*. Dette arbejde paa mindre end 100 sider, der udsendtes i *Københavns Universitets Festskrift* Nov. 1954, giver nok det mest gyldige udtryk for Stig Iuuls forskerpersonlighed. Efter sit anlæg er det en analyse af forarbejderne til Danske Lov, men samtidig rummer det en haard dom over dette tidligere saa højt priste lovværk, idet det besvarer spørgsmaalet, om man ved det »opnaaede meget mere end at faa den allerede gældende skrevne ret samlet i en enkelt lov«, med et kategorisk nej. Den kompilatoriske systematisering var ikke blot uden fornyelse, men den levede end ikke op til den gældende retsordning, og forældede regler fra landskabslovene, som domstolene forlængst havde sat sig ud over, fik paany retskraft, mens mange domme, der havde opnaaet almen accept som præjudicerende lovbud, kun i ringe omfang blev indarbejdede i den nye lovbog. Set i forhold til rettertingsdommernes kloge tillempen af retsnormerne efter samfundslivets ændrede krav »skortede det Danske Lovs forfattere paa føling med det praktiske retsliv«, lyder Stig Iuuls afsluttende vurdering.

Som en fortsættelse og et modstykke til denne studie kan man opfatte redegørelsen fra 1961 for *Højesterets domspraksis som retskilde indenfor privatretten* i jubilæumsværket *Højesteret 1661–1961*. Stig Iuul fremstiller her meget snævert, hvorledes den øverste domsmagt under enevælde og grundlov har øvet indflydelse paa ændringerne i retsordenens normer. Han viser, hvorledes Højesterets domme kun i meget begrænset omfang fik betydning som præjudikater, men paa anden maade kunde foranledige ny lovgivning eller ophævelse af forældede love, og han paapeger, hvorledes de høje dommere opretholdt en meget selvstændig stilling overfor de opfattelser, der forfægtedes indenfor den samtidige retsteori, oftest med retarderende virkning, men lejlighedsvis dog ogsaa foregribende en senere udvikling. Man fornemmer i denne skitse et ufødt storværk om det sammensatte kompleks indenfor retsordenen: teori, norm og praksis, der tillige kunde være blevet en jurisprudensens lærdomshistorie.

Ved siden af disse centrale arbejder, der mest repræsentativt belyser Stig Iuuls forskning i dens udvikling og sammenhæng, har den flittige, kundskabsrige og meddelelsesglade forsker naturligvis ogsaa offentliggjort talrige mindre afhandlinger og lejlighedsskrifter, artikler og anmeldelser, som ofte paa yderst værdifuld maade kaster nyt lys ind over det samlede forfatterskab. Af populære oversigtsværker gælder dette mindre den meget benyttede grundbog *Lov og Ret i Danmark* fra 1942 end det kyndige og meget nyttige rids af strafferettens danske historie i værket *Kampen mod Forbrydelsen* fra 1951, der rummer mange vægtige og principielle udtalelser. Mere givende er analyserne af en række gamle, meget omstridte domme. Det gælder allerede den retshistoriske kommentar til Torben Oxe-dommen af 1517 i festskriftet til Aage Friis fra 1940, men vel nok saa meget de udvidede genoptagelser af tidligere vurderinger af et par domme fra disputatsen, dels Poul Laxmand-dommen af 1502 i oppositionen ved Henry Bruuns doktorafhandling fra 1959 og dels de saakaldte Herlufsholms-domme fra 1570erne om gyldigheden af den testamentariske fundats for skolen, som han omtolkede i forlængelse af en lægmands indlæg (Hist. Tidskr. 10. r. VI, 1944).

En lille perle i forfatterskabet er forelæsningen om *Anders Sunesen som lovgiver og juridisk forfatter* (Svensk Juristtidning 1948), for skønt han i sin elegante kritik af denne lærde prælat næppe yder ham fuld retfærdighed, saa giver den et klart ind-

tryk af dybden og bredden i Iuuls lærdomshistoriske indsigt vedrørende middelalderlig retsvidenskab, filosofi og teologi. Den samme lærdomshistoriske kyndighed kommer ogsaa til orde i redegørelsen for *Jyske Lov i Retslitteraturen for 1683* i jubilæumsskriftet *Med Lov skal Land bygges* fra 1941 og ligeledes i de instruktive behandlinger af byretterne og retslivet i Tønder og Flensborg i de to købstadmonografier fra henholdsvis 1944 og 1953. Interessant er ogsaa hans udlægning af retsordenen i Københavns ældste byret af 1254, som han tolkede 700 aar senere, om end han ikke opfattede rækkevidden af, at den var udstedt i en ganske bestemt situation.

Mere isoleret i forfatterskabet staar en retssociologisk afhandling om indoeuropæiske incestregler (i *Classica et Mediaevalia* II, 1939). Den synes at være en umiddelbar frugt af den store udenlandsrejse fra midten af 30'erne, paa en gang inspireret af de sociologiske studier i London og af opgøret med teorien om den germanske urret. Stig Iuul bevarede denne tidlige interesse for almen europæisk retshistorie. Hans *Grundrids af den romerske Formueret* fra docentaarene (1942) rummer et historisk perspektiv, der peger fremad, og i sine sidste aar vendte han i sine forelæsninger tilbage til denne almene retsudvikling, hvor han lagde hovedvægten paa brydningen mellem den nationale ret paa den ene side og romerretten og kanonisk ret paa den anden side. Desværre blev intet af disse forelæsninger publiceret.

Stig Iuuls forfatterskab om aktuelle retsforhold tæller ikke meget siden prisafhandlingen. Ved siden af en række anmeldelser, ofte meget kritiske, af rent juridiske værker er de vigtigste et par bidrag til festskrifter: i 1940 til Fr. Vinding Kruse med en studie *Om Permutationsretten* (om adgangen til at ændre fundatser) og i 1951 til Henry Ussing med en afhandling om *Caveat emptor*-reglens oprindelse, der endda nærmer sig retshistorien.

Endelig er der grund til ogsaa at nævne hans mange lodige og klare leksikonartikler om retshistoriske og personhistoriske emner, fra *Dansk Biografisk Leksikon* i ungdomsaarene til det stadig uafsluttede *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder*, i hvis præsidium han havde sæde under forberedelserne.

Ved siden af dette flittige og alsidige forfatterskab og de mange hverv som tilsynsførende ved udgaver og som medlem af ledelsen af videnskabelige selskaber og organisationer, hvoraf kun en

mindre del er nævnt i det foregaaende, blev der ogsaa paa mange andre maader lagt beslag paa hans indsigt og arbejdskraft, som han saa liberalt stillede til raadighed. Ved Københavns Universitet startede han tidligt som protokolfører, gennem et tiaar (1946–56) var han derefter leder af dets stipendievæsen, hvorefter han indtil 1968 som dets referendar var et centralt medlem af Konsistorium og mange udvalg og dertil den altid til raadighed staaende konsulent og fortolker i alle juridiske spørgsmaal. Ogsaa i forbindelse med sine alment kulturelle og kunstneriske interesser paatog han sig opgaver, saaledes overtog han bl. a. formandskabet ved Tagea Brandts legat, ligesom han var medlem af styrelsen for Det danske Institut i Rom, for hvis oprettelse han havde været en energisk fortaler.

Ogsaa vort selskab – som han var medlem af siden 1954 – gjorde i høj grad brug af hans juridiske indsigt og administrative talent. Her skal blot nævnes, at han allerede aaret efter sin indtræden valgtes til medlem af Carlsbergfondets direktion og blev dens formand fra 1963 til sin død, og at han i forbindelse hermed ogsaa blev medlem af styrelsen for Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg siden 1957.

Rige anlæg og evner var forenet i Stig Iuuls personlighed. Hans mangesidede kulturelle interesser gik langt ud over jura og historie, og de var forlenet med omfattende kundskaber, en eminent hukommelse og en sjælden formuleringsevne, der gjorde ham til en fortrinlig debattør og forhandler. Hans styrke var hans evne til at kombinere logisk samhørende systemer og at omforme dem til nye helhedsløsninger. Dette mæglende talent i situationer, hvor modsætninger mødtes, var mere kendetegnende for ham end fastholden af personlig overbevisning og ufravigelige principper.

Overfor sine studerende kunde han virke fjern og ophøjet, og dette i forbindelse med strenge krav til kundskaber og præcision var vel medvirkende til, at han ikke efterlod sig elever til at føre den retshistoriske tradition videre. Overfor brist hos personer og i præstationer kunde hans skarpe domme som i hans anmeldelser virke haarde, næsten naadeløse, men i almindelighed var han generøs – aldrig karrig, naar det gjaldt at øse ud af sin rige viden, give gode raad eller yde velovervejede bistand. Han havde trang til at gøre sig gældende, men den forsonedes ved at være baaret

af sunde interesser og en levende lyst til at medvirke, en ubændig trang til at se resultater.

Stig Juul afsluttede sit afsnit til Højesterets historie med følgende karakteristik af domstolens indehavere gennem tiderne: » . . . de har gjort deres betydningsfulde indsats i dyb ansvarsbevidsthed, og bag deres domme har der altid ligget ønsket om at øve retfærdighed«. Disse ord har ogsaa gyldighed for deres forfatter.

Vi vil ære hans minde.